
ÚJKOR ÉS JELENKOR

Stanley – Afrika legnagyobb felfedezőjének hihetetlen élete

A fekete kontinens felfedezői között kétségtelenül igen előkelő helyet elfoglaló Henry Morton Stanley életútjának bemutatására vállalkozott *Tim Jeal*.

A neves brit író tollából nem ez az első napvilágot látott biográfia. Tim Jeal a korábbi évtizedek folyamán már több ízben publikált a XIX. század második felének brit történelmében fontos szerepet betöltő személyek életrajzait bemutató írásokat. Így például 1973-ban jelent meg az Afrika felfedezésében szintén kulcsfigurának számító, és Stanley életében is fontos szerepet játszó David Livingstone, 1989-ben pedig, az 1899 októbere és 1902 májusa között dúló második angol–búr háborúban Mafeking védelmét vezető és a cserkészység atyjaként számon tartott Robert Baden-Powell biográfiája.

A könyv egy rövid bevezető után rátér Stanley életének pontos bemutatására. Henry Morton Stanley, eredeti nevén John Rowlands házasságon kívül született 1841-ben a walesi Denbighben. Gyermekéveinek nagy részét (6–15 év) St Asaphban, dologházban töltötte. Majd néhány nappal 1858 karácsonya, valamint egy hónappal 18. születésnapja előtt John életében először hagyta el szülőföldjét, a Brit-szigeteket a Windermere nevű hajó fedélzetén. A jobb lehetőségek és a szabadabb élet reményében New Orleansba utazott, otthon ugyanis már nem bírta elviselni sanyarú helyzetét, a rokonoktól való függését.

Az Egyesült Államok, mint ahogy azt a szerző Stanley önéletrajza alapján bemutatja, remek választás volt. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint-hogy Rowlandsnek az első amerikai, gyapot bálákon eltöltött éjszakája után sikerült munkát és patrónust is szereznie. Későbbi támogatójával, a gazdag gyapotkereskedővel, Henry Stanleyvel a kikötőhöz közeli raktárknál ismerkedett meg. A már említett visszaemlékezés szerint a találkozást követően nyolc hónappal, Henry Stanley adoptálta és újrakeresztelte Johnt, aki már a dologházban eltöltött évek alatt arról álmodott, hogy egy gazdag és művelt férfi egyszer majd szárnyai alá veszi. Az életét megváltoztató ese-

ményt követően az ifjú Henry, apja gyapotüzleteiben segédkezett egészen 1861 júniusáig, amikor az idősebb Henry Stanley hirtelen életét veszítette Kubában. Ez olvasható Stanley 1890-es évek végén megírt önéletrajzában. Tim Jeal azonban kritikusan áll hozzá az adoptáció kérdéséhez. Véleménye szerint sokkal kevésbé volt olyan romantikus és szerencsés véletlenekkel teli az említett névváltoztatás, mint ahogyan azt a felfedező önéletírásában élénk tárta. A szerző összevetette az önéletrajzot más forrásokkal és ez alapján úgy véli, hogy a névváltoztatás mögött inkább az állhatott, hogy Stanley szeretett volna leszámolni a keserű múlttal, hiszen eredeti neve folyamatosan gyerekkori megpróbáltatásaira emlékeztette. Így pedig egy új hazában, új névvel, új életet kezdhetett. Érdekes továbbá az a folyamat is, ahogyan végül a Stanley kánonba bekerült az örökbefogadás története. Tim Jeal véleménye szerint ez a következő képen történhetett. Henry, amikor az 1860-as években pár rövid látogatást tett Walesben a családjánál, akkor visszavehette rövid időre az eredeti nevét. Végül 1866 decemberében, amikor édesanyját látogatta meg, Henry Stanley névre címezve kapott levelet, amely a családja előtt magyarázatra szorult. A csodás találkozásról és az adoptációról szóló történet születésének ezek lehettek a körülményei. Így került örökre abba a hazugságcsapdába, amelynek köszönhetően későbbi életében is mindig tartott a múltjának alaposabb vizsgálatától. Az 1890-es években pedig ugyanezt a történetet írta bele az önéletrajzába.

A névváltoztatás több szempontból is fontos szerepet játszik Stanley életében, ugyanis az 1860-as években számos ízben kényszerűségből szintén nevet váltott, míg 1872-ben elérte neve a végső formát: Henry Morton Stanley.

Tim Jeal Stanley életének következő meghatározó periódusát, az amerikai polgárháborús katonai tevékenységét is részletesen, színesen mutatja be. A harcok megindulásakor Arkansasban tartózkodott, majd 1861. június 1-jén beállt Henry W. Stanley név alatt a konföderációs hadsereg Samuel G. Smith századosa által vezetett századába, amelyet július 24-én a 6. arkansasi gyalogosezredhez osztottak be. Henry W. Stanley közlegény részt vett a polgárháború egyik legfontosabb ütközetének tartott shilohi csatában. Albert S. Johnston déli tábornok 40 ezer fős seregét 1862. április 4-én Ulysses S. Grant tábornok ellen irányította. A déliek még azelőtt csapást akartak mérni Grant erőire, hogy az északiak erősítést kaphattak volna. Az előltöltős puskákkal felszerelt 6. arkansasi gyalogezred katonáit rohamra vezényelték az övéknél sokkal jobb minőségű, Minié és Enfield puskákkal felfegyverzett északiak vonalai ellen. A roham közben, amely Henry számára élete egyik meghatározó élménye lett, Stanley mellett százával

estek el a konföderációs hadsereg katonái. Az elesettek között volt Albert S. Johnston tábornok is. A következő nap indított roham során Stanleyt az északiak fogságba ejtették. Ezzel a momentummal ért véget Henry katonai karrierje a konföderációs hadseregben. A háború számára sem fejeződött be. A többi déli hadifogollyal egyetemben a Douglas fogolytáborba került. Pár nappal később újabb fordulat történt Stanley életében. Henry és pár déli bajtársa számára a tábor vezetése felajánlotta, hogy szabadságukat elnyerhetik, ha belépnek az Unió hadseregébe. Mindössze hat hét telt el aközött, hogy Stanley a háború egyik oldaláról átkerüljön a másik oldalra. Tim Jeal meglátása szerint, bár árulónak érezte magát, mint külföldi származású csak keveset értett meg a háború okaiból, céljaiból és főképp, hogy ne kövesse ő is azokat a százakat, akik a járványokban elvesztek, ezért Stanley 1862. június 4-én beállt az északi tüzérséghez. Egészen pontosan az illinois első könnyű tüzér ezred L ütegéhez. Stanley tüzérpályája sem nyúlt hosszúra, mivel úgy döntött, hogy Északért nem hajlandó harcolni, ezért a kórházból 1862. augusztus 22-e után nem sokkal megszökött. Dezertőrként a keleti part felé vette az irányt, ahonnan Liverpoolba hajózott. Egy rövid walesi családi látogatást követően, újra visszatért az Egyesült Államokba, és 1864. július 19-én a haditengerészethez jelentkezett szolgálatra. Amellett, hogy vonzotta a hajózás, Stanley választása azért esett a haditengerészetre, mert tudta, hogy a hadseregnél rövid időn belül felfedeznék, hogy korábban dezertált. A USS Minnesota gőzösön szolgált, mint altiszt. A hajónaplót vezette, valamint egyéb feljegyzéseket kellett, hogy készítsen. Bár a USS Minnesota ebben az időszakban sok ütközetet nem látott, Fort Fischer bombázásában részt vett. Stanley az akcióról sokkal szívesebb leírásokat készített, mint amilyen az valóban volt. Ennek az volt az oka, hogy reménykedett benne, hogy ezeket a beszámolókat el tudja adni a sajtó számára. Ezt a szerző meghatározó momentumnak tekintheti, hiszen Stanley most viselkedett először úgy, mint újságíró. 1865 februárjában viszont, hogy barátjával Lewis Noeval a Közel-Keletet bejárhassák, a haditengerésztől is dezertált. Bár a tervezett út nem sikerült, Stanley 1865 májusában, St. Louisban a *Missouri Democrat* lap alkalmi tudósítója lett Colorado aranymezőiről. Tim Jeal szerint, ebben az időszakban körvonalazódtak Stanley későbbi életpályájának meghatározó területei: az újságírás, az utazás és a kalandvágy.

Jelentős állomás volt, amikor Stanley a *New York Herald* folyóirathoz került, amely ekkor az Egyesült Államok napi szinten legnagyobb arányban eladott újságja volt. A lap tulajdonosa, James Gordon Bennett Jr. az USA egyik leggazdagabb emberének számított. Stanley 1867. december 16-án felkereste Benettet, akivel ekkor mind a ketten 26 évesek voltak. Henry

célja nem volt más, minthogy Dr. Livingstone megkeresésének tervével felcsigázza a laptulajdonost. Bár a szerző szerint vitatott kérdés, hogy valóban Stanleytól, vagy Benett-től származhatott a skót misszionárius felkutatásának ötlete. Az út azonban még négy évet váratott magára. Ráadásul Benett véleménye szerint az amerikai olvasóközönséget nem érdekli a fekete kontinens. Livingstone-nal kapcsolatban pedig az volt a véleménye, hogy a megkeresése és a *New York Herald*-ban való cikkezése most egyébként sem időszerű, mivel a *The Times* akkoriban adta hírül, hogy Livingstone nem vészett el, csak a Tanganyika-tó nyugati oldalára utazott. Stanley végül az etiópiai háborút tudósító útját követően 1871 elején vágott neki első közép-afrikai útjának. A Livingstone-nal való találkozásra 1871. november 10-én került sor, Ujji-ban.

„Ugyebár Dr. Livingstone-hoz van szerencsém?”¹ Az idézett kérdés a sajtótörténet talán egyik legismertebb mondata. Tim Jeal véleménye szerint, aki a könyvben egy külön fejezetet szentelt az egész Livingstone-kánon kialakulásának, ebben a formában ez a sor sosem hangozhatott el, hanem hasonlóan más, már korábban említett elemekhez, csak Stanley fantáziájának terméke. Ezt az állítást az is alátámasztja, hogy Livingstone kézírataiban egyetlen egy említést sem találni erre vonatkozóan.

Annak ellenére, hogy a két felfedező között voltak nézeteltérések, mint például Livingstone a torykat, míg Stanley a liberális vezért, Gladstonet támogatta, Stanley a közreadott írásaiban Livingstone-t mint egyfajta szentet, vagy angyalt ábrázolja. Számos ok állhatott a háttérben. A szerző úgy vélekedik, hogy ebben az esetben is fontos lehetett Stanley számára, hogy a vér szerinti családjának megmutassa, hogy velük elmentésben, egy rendes ember úgy viszonyul hozzá, mintha a fia volna. Livingstone erről maga is így nyilatkozott a családjának küldött leveleiben, úgy festve le Stanleyt, mint aki ideális fia volna. Ehhez hozzájárulhatott, hogy Livingstone egyik fia, Robert, Stanleyhez hasonlóan szintén harcolt az amerikai polgárháborúban, de Robert a gettysburgi csatában elesett. Ezekon az emocionális jellegű okokon túl Tim Jeal szerint az említett kérdésben még az is szerepet játszhatott, hogy a sztori jobban eladhatónak tűnhetett, hogyha a skót misszionárius megkeresésének történetét úgy közli, hogy egy elfelejtett szentet sikerült felkutatnia, mintha azt írta volna, hogy egy megkeseredett remetét. Mindenesetre Livingstone-ról a közvéleményben kialakult képet hosszú időre, Tim Jeal meglátása szerint a saját Livingstone-nal kapcsolatosan megjelent könyvéig²,

1. Tim Jeal, *Stanley*, New Haven, 2007. 117.

2. Tim Jeal, *Livingstone*, London, 1973.

befolyásolta a Stanley legnagyobb bestsellere, a *Hogyan találtam meg Livingstone-t*³ című mű.

Tim Jeal jelen munkájának súlypontjai Henry Morton Stanley életében meghatározó események körül vannak. A kötet szakaszolása Stanley életpályájának periódusai szerint történt. Így például részletesen bemutatja az 1874–1877-es Közép-Afrikát átszelő utazását, II. Lipót belga király gyarmati álmainak megvalósításában vállalt szerepét, valamint az egyébként porosz származású Emin pasa⁴ felkutatására indított 1887–1889-es útját.

A könyvben található számtalan fekete-fehér, korabeli metszet, rajz, fotó mellett az olvasó két külön fényképmellékletet is talál, amelyekben Stanley életének különböző korszakaiban készült felvételek szerepelnek. Ezenfelül a mű forgatása közben nagy hasznát lehet venni a könyv elején található három, Közép-Afrikát ábrázoló térképvázlatnak, amelyeken Stanleynek a térségben tett útjait követhetjük végig. A szerző a kötet végén pedig a Stanleyvel kapcsolatos forrásvidékeket mutatja be és pár mondat erejéig ismerteti az adott forráscsoportokat.

A kötet vonalvezetésére jellemző, hogy a szerző a legszélesebb forrásbázisra alapozva szándékozott teljes képet adni Stanleyről. Ezek között a források között azonban csak egy volt a felfedező saját önéletírása, amelyet az író folyamatosan ütköztetett más dokumentumokkal is. Továbbá Tim Jeal törekedett arra, és ez a könyv egészen érezhető, hogy a biográfia ne pusztán csak az események tényszerű közléséből épüljön fel, hanem az olvasó számára Stanley lélektani változásait is ismertesse, azaz célja a minél teljesebb kép kialakítása volt. Mindezen okokból adódóan Stanley hihetetlen élete szélesebb közönség érdeklődésére is joggal tarthat számot.

Tim Jeal: Stanley. The impossible life of Africa's greatest explorer (Stanley. Afrika legnagyobb felfedezőjének hihetetlen élete), Yale University Press, New Haven, 2007. 570 o.

Szabó-Zsoldos Gábor

---

3. Henry Morton Stanley, *Hogyan találtam meg Livingstone-t*, Budapest, 1944.

4. Emin pasa, eredeti nevén Eduard Schnitzer, evangélikus családba született a poroszországi Szilézia területén. A német orvos 1864-ben előbb Albániába, ahol gyorsan elsajátította az albán és török nyelveket, majd 1875-ben Kartumba települt. Szudánban a kormányzó, Gordon tábornok szolgálatába állt, aki a magát arab származásúnak kiadó Emint 1878-ban Szudán Equatoria tartományának élére állította. Az 1881-ben kirobbant mahdista felkelés azonban elsöpörte Gordont, aki 1885. január 26-án lelte halálát, amikor a támadók elfoglalták Kartúmot. Emin pasa a felkelés következtében 1883 májusában elszigetelődött, majd 1885. december 31-én kelt levele jutott ki, amely rendkívül nagy érdeklődést keltett Nagy-Britanniában. A pasa felkutatására indított sikeres mentőakciót Stanley vezette.